

**Τα προβλήματα της ακούσιας
ψυχιατρικής εξέτασης
Δύο ιστορικές βινιέτες: Δημόκριτος και Μακρυγιάννης**

**Β. Τομαράς,
Δ. Πθουμπίδης**

*Ψυχιατρική Κλινική, Πανεπιστήμιο
Αθηνών, «Αιγινήτειο» Νοσοκομείο,
Αθήνα*

**Involuntary psychiatric
examination and its problems:
Two case-vignettes
from Greek history**

Abstract at the end of the article

Η ακούσια ψυχιατρική εξέταση θέτει σημαντικά ηθικά και δεοντολογικά ζητήματα, καθώς στη σχέση ιατρού-ασθενούς παρεμβάλλεται ένας τρίτος, συνήθως οι δημόσιες αρχές που παρήγγειλαν την εξέταση. Τόσο η (αμφισβητούμενης ιστορικότητας) εξέταση του Δημόκριτου από τον ίδιο τον Ιπποκράτη, όσο και του στρατηγού Μακρυγιάννη από επιτροπή ιατρών, θέτουν σαφώς το ζήτημα της ανεξαρτησίας του ιατρού από αυτούς που παραγγέλλουν την εξέταση, αλλά και της αξιολόγησης της αποκλίνουσας συμπεριφοράς σύμφωνα με ιατρικά/ψυχοπαθολογικά κριτήρια.

Λέξεις ευρετηρίου

Ακούσια ψυχιατρική εξέταση
Ιατρική δεοντολογία
Ιστορία της Ψυχιατρικής

*Υποβλήθηκε 15.10.2004
Εγκρίθηκε 8.2.2005*

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το πλαίσιο της ακούσιας ψυχιατρικής εξέτασης είναι εξ ορισμού σύνθετο, δεδομένου ότι σε αυτή αφενός συμμετέχουν ο ιατρός και ο εξεταζόμενος και αφετέρου εμπλέκεται και κάποιο τρίτο μέρος, το οποίο και την έχει προκαλέσει ή παραγγείλει.

Η παρεμβολή των τρίτων καθορίζει, εν πολλοίς, τη σχέση ιατρού-ασθενούς, εφόσον η αρνητική σχέση που συνήθως έχει ο εξεταζόμενος με τους τρίτους αντανακλάται και στην επικοινωνία του με τον ιατρό. Η απόκρυψη ή και η σκοπιμότητα των παρεχομένων πληροφοριών δυσχεραίνει τη διαγνωστική εκτίμηση και αυξάνει τον κίνδυνο του ιατρικού σφάλματος.

Ο ψυχίατρος θα πρέπει να διατηρήσει τη θεραπευτική του ουδετερότητα τόσο απέναντι στον εξεταζόμενο όσο και προς το τρίτο μέρος. Θα πρέπει, εξάλλου, να συνεκτιμήσει το περιβάλλον και το πλαίσιο σχέσεων εντός του οποίου εκτυλίσσεται η προβληματική (ή η φερόμενη ως προβληματική) συμπεριφορά του εξεταζομένου. Τέλος, δεν θα πρέπει να διστάσει να ζητήσει επανεξέταση με προσέλευση και του τρίτου μέρους, όταν το κρίνει σκόπιμο.

Σε ακόμη δυσχερέστερη θέση βρίσκονται οι ψυχίατροι όταν καλούνται, λόγω εισαγγελικής εντολής, να

γνωματεύσουν για την ανάγκη ακούσιας νοσηλείας. Σύμφωνα με την ισχύουσα Ελληνική νομοθεσία (Ν. 2071/92, ΦΕΚ 123/15-7-1992, άρθρ. 95-101), πρέπει να πληρούνται μία τουλάχιστον από τις δύο προϋποθέσεις της ακούσιας νοσηλείας: (α) το άτομο να πάσχει από ψυχική διαταραχή, να μην είναι ικανό να κρίνει για το συμφέρον της υγείας του και η έλλειψη νοσηλείας να έχει ως συνέπεια είτε να αποκλειστεί η θεραπεία του είτε να επιδεινωθεί η κατάσταση της υγείας του και (β) το άτομο να πάσχει από ψυχική διαταραχή και η νοσηλεία να είναι απαραίτητη, προκειμένου να αποτραπούν πράξεις βίας κατά του ίδιου ή τρίτου.

Σχετικά με τη δεύτερη –και φαινομενικά απλούστερη– προϋπόθεση, έχει υποστηριχθεί ότι η προγνωστική εγκυρότητα της ψυχιατρικής γνωμάτευσης που αφορά στην επικινδυνότητα του ψυχικά ασθενούς προς τρίτους είναι σχετικά υψηλή, τουλάχιστον για τα επόμενα τρία 24ωρα.¹ Παρόλο που το ερώτημα για την πιθανότητα τέλεσης μιας πράξης βίας εκ μέρους του ασθενούς φαίνεται εύκολο να απαντηθεί από τον ψυχίατρο, με βάση το ιστορικό επικινδυνότητας και την παρούσα κλινική εικόνα του εξεταζομένου, ο ψυχίατρος δεν θα πρέπει να λησμονεί τη διάκριση μεταξύ της έννοιας της επικινδυνότητας και εκείνης της διασάλυψης της δημόσιας τάξης και ασφάλειας.

Η πρώτη προϋπόθεση, που είναι και ασαφέστερη, αναφέρεται στην ανάγκη θεραπείας και θέτει τον ψυχίατρο μπροστά σε διπλή ευθύνη και δυσκολία: Από τη μια να αποφανθεί για την ευαισθησία του εξεταζομένου ωσάν αυτή να είναι ποιοτικό χαρακτηριστικό (ναι/όχι) και από την άλλη να προβλέψει την πορεία της ψυχικής υγείας/διαταραχής του. Ωστόσο, και ο πλέον διαταραγμένος ψυχικά άρρωστος διαθέτει κάποιο ποσοστό επίγνωσης του νοσηρού και ελέγχου της πραγματικότητας και ως εκ τούτου δεν χάνει ποτέ εντελώς το δικαίωμα να αποφασίζει ο ίδιος για την ανάγκη και το είδος της θεραπείας του. Το δικαίωμα αυτό πρέπει να είναι ακόμη πιο σεβαστό, όταν υπάρχει η εμπειρία του εξεταζομένου από προηγούμενες ψυχιατρικές θεραπείες ή νοσηλείες και από τα αποτελέσματά τους.

Η ιατρική γνωμάτευση που θα στηριχθεί στην πρώτη προϋπόθεση του νόμου είναι, κατά τη γνώμη μας, ιδιαίτερα επισφαλής και ο εξετάζων θα πρέπει πάντα να ζυγίζει την ανάγκη ακούσιας θεραπείας, με αντίβαρο τα ατομικά δικαιώματα και την ελευθερία του εξεταζομένου/ασθενούς.² Τέλος, ας μη λησμονείται ότι στο σκηνικό της ακούσιας ψυχιατρικής εξέτασης επικρέμαται ο κίνδυνος δικαστικών περιπετειών, πρώτα και κύρια για τον ιατρό, αλλά και για τον ασθενή και τους τρίτους εμπλεκόμενους.

Στο άρθρο αυτό εκτίθενται και σχολιάζονται δύο παραδείγματα, το ένα από την αρχαία και το άλλο από τη νεότερη Ελληνική ιστορία, ενδεικτικά της προβληματικής που απορρέει από την ακούσια ψυχιατρική εξέταση. Αναφέρονται σε εποχές όπου η Ψυχιατρική δεν υπήρχε ως ειδικότητα και μας παρέχεται μια εικόνα για τις αντιλήψεις περί ψυχικής υγείας/διαταραχής που διαπερνούσαν την τρέχουσα ιατρική πρακτική. Ειδικότερα σε ό,τι αφορά την αρχαία Ιατρική αλλά και τη νεότερη, η κατανόηση της ψυχικής διαταραχής μοιραζόταν μεταξύ ιατρικών γνώσεων, φιλοσοφικών, αλλά και θρησκευτικών αντιλήψεων. Οπωσδήποτε, το σύνολο των γνώσεων και των αντιλήψεων που χαρακτηρίζει μια συγκεκριμένη ιστορική περίοδο πρέπει να μας καθιστά προσεκτικούς απέναντι στο πρόβλημα του αναχρονισμού, όταν μάλιστα γίνεται προσπάθεια να ερμηνευθούν τα δεδομένα των παλαιότερων ιατρικών πράξεων αλλά και της οργάνωσης της πολιτείας, η οποία και τις παρήγγειλε.

2. Η ΕΞΕΤΑΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΥ ΑΠΟ ΤΟΝ ΙΠΠΟΚΡΑΤΗ

Ο Ιπποκράτης εκλήθη από τη Βουλή και το Δήμο των Αβδηριτών να θεραπεύσει το φερόμενο ως ψυχικά και

νοντικά διαταραγμένο Δημόκριτο. Η πρόσκληση των Αβδηριτών ανέφερε τα εξής:³

«...Ξεχνώντας τα πάντα, και πρώτα απ' όλα ποιος είναι ο ίδιος, μένει ξύπνιος νύχτα και μέρα, γελά με καθετί, μικρό ή μεγάλο, και περνά τον καιρό του πιστεύοντας ότι ολόκληρη η ζωή δεν είναι τίποτα. Άλλος παντρεύεται, άλλος εμπορεύεται, άλλος ασκεί μια τέχνη, άλλος κυβερνά, γίνεται πρέσβης, αναλαμβάνει κάποιο αξίωμα ή το στερείται, αρρωσταίνει, πληγώνεται, πεθαίνει... κι εκείνος γελάει πάντα, είτε βλέπει εκείνους που είναι κατηφείς και σκυθρωποί είτε βλέπει εκείνους που είναι χαρούμενοι. Τον απασχολούν και τα ζητήματα του Άδη και γράφει γι' αυτά. Λέει ότι ο αέρας είναι γεμάτος είδωλα, ακούει κραυγές ορνέων και πολλές φορές σπκώνεται τη νύχτα μόνος του και μοιάζει σαν να σιγοτραγουδά. Καμιά φορά λέει ότι ταξιδεύει στο άπειρο και ότι υπάρχουν αναρίθμητοι Δημόκριτοι που είναι ίδιοι με αυτόν. Έτσι ζει, και το χρώμα του είναι αλλοιωμένο όσο και η σκέψη του...». Οι Αβδηρίτες είχαν τη βεβαιότητα ότι ο Δημόκριτος νοσεί, αφού στην επιστολή τους προς τον Ιπποκράτη αναφέρουν: «Οι άλλοι, το πλήθος των Αβδηριτών που έμειναν απαίδευτοι, έχουν τον κοινό νου, αλλά τώρα είναι πιο σώφρονες ώστε να μπορούν να κρίνουν την αρρώστια του σοφού, αυτοί που πριν ήταν άφρονες».

Ο Ιπποκράτης αποδέχθηκε την πρόσκληση να εξετάσει το Δημόκριτο και μάλιστα επειγόντως, αλλά (α) αποποιήθηκε την αμοιβή που του πρόσφεραν οι Αβδηρίτες (10 τάλαντα) και (β) αποφάσισε να φιλοξενηθεί στο σπίτι του Αβδηρίτη φίλου του Φιλοποίμενα. Ο Ιπποκράτης ήταν προΐδεασμένος για πλάνη των Αβδηριτών, κυρίως λόγω του ονείρου που είδε πριν ξεκινήσει για το ταξίδι στα Άβδηρα. Σε αυτό, ο Ασκληπιός τον συνόδευε στην πόλη, αλλά αποχώρησε πριν από την εξέταση, σημείο που ο Ιπποκράτης ερμήνευσε ως απουσία νόσου. Ωστόσο, αν και προΐδεασμένος, με επιστολή του στο ριζοτόμο Κρατεύα παρήγγειλε φάρμακα, και ισχυρά («...βότανα, κυρίως εκείνα που φυτρώνουν στα ορεινά και στους ψηλούς λόφους») και ήπια («...εκείνα που φυτρώνουν σε ελώδεις περιοχές κοντά σε λίμνες, κοντά σε ποτάμια, σε κρήνες και σε πηγές...»).

Στην επιστολή του προς το Δαμάγντο, ο Ιπποκράτης τον πληροφορεί ότι συνάντησε το Δημόκριτο μέσα σε ένα αλλόκοτο σκηνικό: «...καθισμένος κάτω από έναν πολύ χαμηλό πλάτανο με πολλή πυκνή φυλλωσιά, φορώντας ένα χοντρό χιτώνα, μόνος και ατημέλητος, με μακριά γένεια... είχε με πολύ ευπρέπεια στα γόνατά του ένα βιβλίο και γύρω του κι από τις δύο μεριές ήταν ριγμένα μερικά ακόμη και ανάμεσα στα άλλα σωφρευό-

νταν και αρκετά ζώα εντελώς ανοιγμένα και σχισμένα. Ο Δημόκριτος, σκυμμένος, έγγραφε με ένταση κι άλλοτε πάλι σταματούσε μένοντας πολύ ώρα ακίνητος και συγκεντρωμένος στον εαυτό του. Έπειτα από λίγο σηκωνόταν και περπατούσε και εξέταζε τα σπλάγχνα των ζώων». Ο Ιπποκράτης απομάκρυνε τους συνοδούς του Αβδηρίτες και συνομίλησε μόνος με το φιλόσοφο, ενημερώνοντάς τον ότι εκτελεί αποστολή της πόλης του. Κατά την εκτενή συνέντευξη που είχε μαζί του διαπίστωσε ότι ήταν πνευματικά διαυγής. Από το διάλογό τους προέκυψε ότι ο εξεταζόμενος ανέμενε ζώα για να βρει τη φύση και τη θέση της χολής ως αίτιο της «μανίας», δηλαδή της ψυχικής διαταραχής. Με τους «αναίτιους» γέλωτες είχε την πρόθεση να σαρκάσει τα ελατώματα των ανθρώπων (δηλαδή των συμπολιτών του), όπως τη μωρία, την απληστία, το φθόνο, τη φιλαργυρία, την αχαριστία, την αλαζονεία και τη ματαιοδοξία τους και να χλευάσει τον τρόπο ζωής τους.

Μετά από το πέρας της συνέντευξης, ο –εντυπωσιασμένος από το φιλόσοφο– Ιπποκράτης γνωμάτευσε προς τους Αβδηρίτες: «Μεγάλη χαρά σας χρωστώ για την πρόσκλησή σας· γιατί είδα το Δημόκριτο, το σοφότατο, το μόνο που έχει τη δύναμη να σωφρονίσει τους ανθρώπους».

2.1. Σχόλιο

Οι 12 «Επιστολές», που αποτελούν το υλικό αυτού του περιστατικού, κατατάσσονται στα «απόκρυφα», δηλαδή στα όχι γνήσια έργα του Ιπποκράτη. Έστω και με αυτή την εκδοχή, αξίζουν ως εικόνα της θεραπευτικής τέχνης του Ιπποκράτη στους συγχρόνους του ή και μεταγενέστερους Έλληνες.

Αξιοσημείωτη είναι, στα πλαίσια πρόσκλησης για (ακούσια) ψυχιατρική εξέταση, η προσπάθεια του Ιπποκράτη να διατηρήσει τη θεραπευτική του ουδετερότητα, αποποιούμενος την αμοιβή και τη φιλοξενία των Αβδηριτών.

Η περιγραφή του τρίτου μέρους (των Αβδηριτών) κατευθύνει τη σύγχρονη διαγνωστική σκέψη προς (α) άνοια, (β) μανία, (γ) ψύκωση όψιμης ηλικίας. Ωστόσο, ο Ιπποκράτης (φέρεται να) σημασιοδοτεί τη συμπεριφορά του εξεταζομένου σε εντελώς διαφορετικό πλαίσιο, δηλαδή σε εκείνο των (τεταμένων) σχέσεών του με τους συμπολίτες του και της στάσης του απέναντι στις δικές τους συμπεριφορές, αποκλείοντας, έτσι, το ενδεχόμενο της ψυχικής νόσου.

3. ΤΑ «ΟΡΑΜΑΤΑ» ΤΟΥ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ ΚΑΙ Η ΠΡΑΓΜΑΤΟΓΝΩΜΟΣΥΝΗ ΣΤΗ ΔΙΚΗ ΤΟΥ

Ο αγωνιστής-στρατηγός Μακρυγιάννης ήταν μάλλον γνωστός για την ιδιορρυθμία του και την εναντίωσή του προς τους εκάστοτε κρατούντες στο όνομα μιας προσωπικής αντίληψης δικαίου. Το 1852 κατηγορήθηκε για εσχάτη προδοσία.⁴ Σε μια από τις μαρτυρικές καταθέσεις (σ. 75) ο Μακρυγιάννης φέρεται να είχε πει: «... ο βασιλεύς ... αύριο σκοτώνεται, συ δε, αφού ακούσεις τρία τουφέκια, να έλθεις αμέσως εις την οικία μου. Ύπαγε εν τοσοούτω να κάμεις 42 μετάνοιες και καθώς το μυστικόν σου το δίδω με τα τρία δάκτυλα, με τα τρία δάκτυλα πρέπει να μου το επιστρέψεις πάλιν ... κατά την ημέραν του Ευαγγελισμού ο Βασιλεύς μετά του ίππου του και η Βασίλισσα φονεύονται ή καθ' οδόν ή εν τη εκκλησία ή έμπροσθεν της πόρτας του Παλατίου ...».

Σε κείμενα του Μακρυγιάννη που έχουν εκδοθεί με τον τίτλο «Οράματα και Θάματα»⁵ υπάρχουν άφθονες αφηγήσεις, μερικές από τις οποίες ομοιάζουν προς το προαναφερόμενο απόσπασμα. Πρόκειται για βιώματα ονειρικά ή μεταξύ ύπνου και εγρήγορσης ή σε πλήρη εγρήγορση. Η μεταξύ τους διάκριση δεν είναι πάντοτε σαφής από το συγγραφέα, ο οποίος και σημειώνει σχετικά: «Δεν ήξερα, εις τον ύπνο μου ήμουν, ή ξύπνιος» (σ. 99). Άλλες φορές αναφέρει θεόπεμπτα όνειρα που έχουν δει άλλοι και που του τα ανακοινώνουν, τα οποία αφορούν στον ίδιο, την οικογένειά του και το ρόλο του στα κοινά και τα οποία επαληθεύονται. Άλλες φορές είναι δικά του όνειρα, που την επόμενη ημέρα του τα επιβεβαιώνει η γυναίκα-ταχυδρόμος του θεού. Οι ονειροειδείς καταστάσεις έχουν επεισοδιακό χαρακτήρα, συμβαίνουν συνήθως νύχτα και διαρκούν έως και πολλές ώρες. Χαρακτηρίζονται από απλές οπτικές ψευδαισθήσεις (λάμπεις, έντονα χρώματα) ή και ψευδαισθητώσεις, αφού ο ίδιος φαίνεται να έχει εναισθησία γι' αυτές και τις αποκαλεί «η τρέλια μου» (σ. 198). Εξελίσσονται σε οπτικο-ακουστικές σύνθετες αισθητηριακές αντιλήψεις συνδεδεμένες από συναισθήματα φόβου, τρόμου ή και έκστασης. Σε αρκετές από αυτές, οι πολιτικοί αντίπαλοι του συγγραφέα-στρατηγού συντρίβονται και ο ίδιος διακαίονεται ενθρονιζόμενος στο πλάι του Θεού. Σε άλλες, πάλι, αυτοπεριγράφονται βιώματα εαυτοσκοπίας και εξωσωματικής εμπειρίας, ενώ εντυπωσιακή είναι η παράσταση ψηφίων και γραμμάτων που παρελαύνουν μπροστά του και που ο ίδιος είναι εξαναγκασμένος να διαβάσει ή και να καταγράψει (σ. 200–201).

Ορισμένες φορές, η περιγραφή είναι περισσότερο διαφωτιστική για τον κλινικό αναγνώστη (σ. 191–192):

«Τα 1852, Μάρτιον μήνα, τις 9, Κυριακή των αγίων Σαράντων, τη νύχτα, έκανα την προσευκή μου, και σπκώνοντας από τις μετάνοιές μου και τηράγοντας εις τις εικόνες και ψηλώνοντας τα μάτια μου εις τον ουρανόν, βλέπω την αγία Τριάδα, τη Θεοτόκο και αγίους –μπορώ, αδελφοί αναγνώστες, να περιγράψω αυτείνη την ωραιότη και τις μεγάλες λάψεις;– και η Θεοτόκο και όλοι οι άγιοι κάνοντας μετάνοιες, και περικαλούσαν την παντοδυναμίαν του, μετάνοιες και τον σταυρόν τους, καθώς τον κάνουν οι ορθόδοξοι χριστιανοί, φαινόταν και τα κινήματα των χειρών τους και τα σώματά τους και περικαλούσαν. Χωρίς να τελειώσουν αυτά, εγώ έπεσα τα μπρούμυτα και δεν μπορούσα πλέον να ιδώ, ούτε από το νου ούτε από τα μάτια ούτε από το σώμα. Ο νους νέκρωσε, και χάρηκε πρώτα και ελυπήθη ύστερα και τα μάτια άρχισαν βρύση, το σώμα έτρεμεν. Ανάλαβα ύστερα τις δυνάμεις μου, έκατσα αρκετά μέσα, κουράστηκα και έφυγα κι έπεσα ν' αναπαυτώ».

Η επισκόπιση της συνείδησης που συνοδεύει επεισόδια, όπως το προηγούμενο, διατυπώνεται γλαφυρά από το συγγραφέα (σ. 198): «Εσκοτίστηκα και από νου και από μάτια και απ' ούλα μου τα ήπατα...».

Οι αφηγήσεις-εξομολογήσεις του Μακρυγιάννη έχουν περίπου το ίδιο περιεχόμενο και επαναλαμβάνονται μάλλον μονότονα, πράγμα που δεν συμβαίνει «στο άλλο ιστορικό», όπως ο ίδιος αποκαλεί τα απομνημονεύματά του.⁶ Ο Ι. Βλαχογιάννης στην εισαγωγή των απομνημονευμάτων επισημαίνει ότι ο στρατηγός προσδεδεικμένα μετέβαλε προσωπικότητα και ότι «η ευσέβεια αυτού η παλαιά και βαθυτάτη φθάνει μέχρι νοσηράς μυστικοπαθείας» (σ. 75). Η αλλαγή αυτή πρέπει να έλαβε χώρα κατά την περίοδο 1845–1850. Ο Μακρυγιάννης διαρρύθμισε ένα δωμάτιο του σπιτιού του και το παρακείμενο σπήλαιο σε προσκυνητήρια, όπου περνούσε καθημερινά πολλές ώρες με προσευχές και μετάνοιες.

Επιστρέφοντας στη δίκη του 1853, αξίζει ίσως να παρατεθεί ένα απόσπασμα από την εξέταση του ιατρού Α. Βενιζέλου:⁴ «... με προσεκάλεσαν πάλιν εις την οικίαν εσπευσμένως και φθάσας εκεί εύρον τη σύζυγόν του ... κλαίουσαν και με είπε ... ότι προ ημερών πάσχει, αλλ' επειδή βλέπει ότι η ασθένειά του δεν είναι πλέον από τα συνηθισμένα του, αλλ' αυτήν την φοράν κατήντησεν ανυπόφορος, μένει έγκλειστος επί ικανάς ώρας εις το δωμάτιόν του και παραλαλεί μόνος, πάσχει από αύπνιαν, λαμβάνει ολίγην τροφήν, προσεύχεται επί πολλάς ώρας γονατιστός και ότι την προηγούμενην εσπέραν έτρεχε διά να κρυφθεί εις το αρμάρι, διότι τον εφάνη ότι κατε-

διώκετο από πνεύματα» (σ. 320–321). Παρεμφερείς πληροφορίες δίνει στις καταθέσεις της και η σύζυγος του στρατηγού (σ. 324–328).

Οι τέσσερις εντεταλμένοι ιατροί (Ε. Τράιμπερ, Δ.Ν. Πετζάλης, Ι. Ολύμπιος, Β. Ρέζερ), στην έκθεσή τους προς τον ανακριτή, διαπιστώνουν, μεταξύ άλλων, «ουλήν ετέραν κοίλην και εμπεπισμένην επί του αριστερού βρέγματος παρά τη προσθία γωνία του αυτού βρεγματικού οστού, έκουσαν μήκος μεν όσον οκτώ χιλιοστομέτρων, πλάτος δε όσον τεσσάρων, και βάθος όσον πέντε, και απέχουσαν της μεν οβελιάς ραφής όσον τεσσάρων υφεκατομέτρων, της δε αριστεράς οφρύος όσον εννέα. Η ουλή αυτή μαρτυρεί ότι το γενόμενον διά λίθου τραύμα επήγαγε κατάγμα της εξωτερικής πλακός του βρεγματικού οστού και έλλειψιν αυτής...» (σ. 390). Αξιολογούν δε τα συμπτώματα του εξετασθέντος ως εξής: «... εν καιρώ... ψύχους του χειμώνας ενοχλούσαν αυτόν αι ουλαί, οδυνηραί γενόμεναι και μάλλον η της κεφαλής, διότι αισθάνεται τότ' ενταύθα και σχεδόν καθ' όλην την αριστεράν πλευράν της κεφαλής και του τραχήλου πόνους, πάσχων συγχρόνως και από αύπνιαν, σκοτιδινίαν και θάμβους, έτι δε και υπό κρουστικών πόνων κατά τον αριστερόν κρόταφον και κατά το αριστερόν ήμισυ μέρος του προσώπου, οίτινες εκτεινόμενοι επί της αριστεράς πλευράς του τραχήλου κατέρχοντ' ενίοτε και μέχρι της οσφύος» (σ. 390–391).

Ο πολύπαθος αγωνιστής είχε αρκετές και μεγάλες ουλές από πολεμικά τραύματα. Για τα τραύματα της κεφαλής υπάρχουν, πέρα από την έκθεση των τεσσάρων ιατρών, και οι ακόλουθες μαρτυρίες:

- (α) Ο ιατρός Α. Γούδας, στον επικήδειο λόγο του στρατηγού⁶ (το έτος 1864) αναφέρει: «Αποκαλύψατε την κεφαλήν και θέλετε εύρη ανωτέρω του δεξιού μετώπου ... μίαν ουλήν και υπ' αυτήν κατάγμα μετ' εισθλάσεως» (σ. 49).
- (β) Ο Ι. Βλαχογιάννης⁶ θεωρεί ότι «το τραύμα το επί της κεφαλής, ουδέποτε ιαθέν, κατέστησε του λοιπού τον βίον του Μακρυγιάννη πλήρη μαρτυρικών βασάνων, εξηφάνισε την ευθυμίαν και αισιοδοξίαν αυτού και επέδρασεν ουσιωδώς επί τον χαρακτήρα και τον βίον αυτού» (σ. 40).
- (γ) Στα απομνημονεύματά του ο στρατηγός αφηγείται: «Ξαναλαβώνομαι κ' εγώ πίσου εις το κεφάλι πολύ κακά· μπήκε του φεσιού το μπάλωμα εις τα κόκκαλα, εις την πέτza του μυαλού. Έπεσα κάτω πεθαμένος. Με τράβησαν οι άνθρωποι μέσα· τότε ένοιωσα» (σ. 268). Προφανώς, εδώ περιγράφει άλλη κάκωση, στην ινιακή περιοχή, με απώλεια συνείδησης.

Τελικά, οι 4 ιατροί, στην έκθεσή τους προς τον ανακριτή, αποφαίνονται: «Καθόσον δε αφορά την διανοητική κατάσταση του περί ου ο λόγος στρατηγού σχετικώς προς το απευθυνόμενον παρά της ανακριτικής αρχής ζήτημα: «Εάν αι επί της κεφαλής του Ι. Μακρυγιάννη πληγαί δύνανται να έχωσιν επιρροήν τινα επί του διανοητικού του διαρκώς ή ου, και κατά ποίας συνήθως ώρας του έτους». Επειδή αγνοούμεν όλως την διανοητικήν κατάσταση του περί ου ο λόγος στρατηγού προ του τραύματος της κεφαλής αυτού, έτι δε και την μετά το τραύμα τούτο μέχρι της γενομένης εσχάτως κατ' αυτού κατηγορίας, λέγομεν ότι και αν δεν μας είναι δυνατόν ν' αρνηθώμεν όλως ότι τα τοιαύτα τραύματα της κεφαλής δύναντ' ενίοτε να έχωσιν επιρροήν τινα εις το διανοητικόν των παθόντων, δεν μας φαίνεται όμως και πιθανόν, εξ ων μόνον είδομεν και ηκούσαμεν, ότι το άνω ρηθέν και προ τοσούτων ετών γενόμενον τραύμα της κεφαλής του στρατηγού κ. Ι. Μακρυγιάννη έχει επιρροήν τινα εις το διανοητικόν αυτού».

Ο Μακρυγιάννης καταδικάστηκε από το Α' διαρκές στρατοδικείο (με πρόεδρο τον παλαιό συμπολεμιστή του Κίτσο Τζαβέλα) σε θάνατο, το Μάρτιο του 1853. Η ποινή του δεν εκτελέστηκε, παρέμεινε όμως προφυλακισμένος και φυλακισμένος για μεγάλο χρονικό διάστημα (Απρίλιος 1852–Σεπτέμβριος 1854).

3.1. Σχόλιο

Τα στοιχεία, αντιπροσωπευτικό μέρος των οποίων παρατέθηκε εδώ, συνηγορούν υπέρ της όψιμης μετατραυματικής επιληψίας με σύνθετες μερικές κρίσεις. Ποικίλοι όροι έχουν κατά καιρούς χρησιμοποιηθεί για τις κρίσεις αυτές, όπως «ψυχοκινητικές κρίσεις», «επιληπτικά ισοδύναμα», «αυτοματισμοί», «λυκοφωτικές καταστάσεις» κ.ά.⁷ Κοινά τους χαρακτηριστικά είναι η αιφνίδια έναρξη, η άλλοτε άλλου βαθμού επιβάρυνση της συνείδησης και η απότομη λύση τους με κρίση grand mal ή και όχι. Η κλινική τους εικόνα κυριαρχείται από οπτικές ή οπτικο-ακουστικές ψευδαισθήσεις με σύνθετες σκηνές, που έχουν αυτοβιογραφικό υλικό, ενώ παράλληλα εκτυλίσσονται και με ζωηρά χρώματα. Σε αυτές τις αντιληπτικές διαταραχές συμμετέχει η σκέψη (παρανοειδής χροιά), η μνήμη (παραμνησίες) και το συναίσθημα (πανικός, τρόμος, θυμός, έκσταση). Άλλα συμπτώματα είναι η εαυτοσκοπία και η επιβαλλόμενη σκέψη (forced thinking). Η τελευταία, παρόλο το στερεότυπο, επαναλαμβανόμενο και καταναγκαστικό χαρακτήρα της, πρέπει να διακρίνεται από τους ιδεοψυχαναγκασμούς.⁸ Οι «βιωματικές» αυτές κρίσεις επιληψίας διαρκούν έως και πολλές ώρες και συνήθως οφείλονται σε εστίες του έσω και πλάγιου κροταφικού λοβού.⁹

Συναφείς διαταραχές, που απαντώνται πολύ συχνότερα στην κροταφική επιληψία απ' ό,τι στις άλλες επιληψίες ή σε άλλες διαταραχές του εγκεφάλου, είναι και οι εξής:⁷

- Οι μετακριτικές ή μεταξύ των κρίσεων λυκοφωτικές καταστάσεις, οι οποίες όμως διαρκούν περισσότερο (έως και ημέρες)
- Οι μετακριτικές ή μεταξύ των κρίσεων ψυχώσεις, οι οποίες διαρκούν ακόμη περισσότερο και χαρακτηρίζονται από παραλήρημα και ψευδαισθήσεις, με ή χωρίς θόλωση της συνείδησης. Οι ψυχωτικές διαταραχές μπορεί να είναι παροδικές ή και να χρονίσουν, ενώ υπάρχουν αξιολογικές ενδείξεις⁸ ότι σχετίζονται κυρίως με εστίες στον αριστερό κροταφικό λοβό.

Σχετικά με τις μεταβολές της προσωπικότητας, έχει υποστηριχθεί, αν και δεν έχει αποδειχθεί, ότι υπάρχει ένα ιδιαίτερο προφίλ των ασθενών με σύνθετες μερικές κρίσεις επιληψίας και το οποίο είναι γνωστότερο στη βιβλιογραφία ως σύνδρομο Gastaut-Geschwind.^{7,8} Οι ασθενείς αυτοί μεταστρέφονται προς ισχυρές ηθικές, θρησκευτικές ή μυστικιστικές πεποιθήσεις. Με επίκεντρο αυτή τη θεματολογία γράφουν σχολαστικά (υπεργραφία), ακόμη και χωρίς την ανάλογη μόρφωση. Η σκέψη και η συμπεριφορά τους γίνεται κολλώδης και υπερλεπτομερειακή (υπερπεριεκτική σκέψη). Αφοσιωμένοι στη σπουδαιότητα της περιορισμένης και στερεότυπης θεματολογίας τους, χάνουν το χιούμορ τους και υπερεκτιμούν τη σοβαρότητα του ρόλου τους.

Με αυτές τις σύγχρονες γνώσεις, οι ενδείξεις για σύνθετες μερικές κρίσεις επιληψίας και για οργανική διαταραχή προσωπικότητας του Μακρυγιάννη καθίστανται ισχυρότερες. Όσο για τις κρίσιμες ημέρες του 1852, όταν ο αγωνιστής-στρατηγός κοινολογούσε τα εξωπραγματικά (προφανώς παραληρητικά) του βιώματα, με αποτέλεσμα να αρχίσει η δίωξη εναντίον του, μπορεί να πιθανολογηθεί ότι επρόκειτο για μετακριτική διαταραχή ή για οξύ παραλήρημα (delirium).¹⁰ Επανερχόμενοι στη δίκη του 1853, δικαιούμαστε να αναρωτηθούμε:

- Επέτρεπαν οι ιατρικές γνώσεις εκείνης της εποχής, με βάση το ιστορικό, τις πληροφορίες του περιβάλλοντος και την κλινική εξέταση, μια ορθότερη διάγνωση;
- Επηρέασε η υπηρεσιακή δέσμευση των 4 ιατρών την πραγματογνωμοσύνη τους;

Υποθέτουμε ότι μια προσεκτικότερη κλινική αξιολόγηση θα διαφοροποιούσε την πραγματογνωμοσύνη και ότι αυτό θα είχε ως συνέπεια (παρόλο το δυσμενές κλίμα που είχε διαμορφώσει η καχυποψία έως και εκθροικότητα του Οθωνικού καθεστώτος προς το Μακρυγιάννη) την απαλλαγή ή το μειωμένο, έστω, καταλογισμό του κατηγορουμένου.

ABSTRACT

Involuntary psychiatric examination and its problems: Two case-vignettes from Greek history

V. TOMARAS, D. PLOUMPIDIS

*Department of Psychiatry, "Eginition" Hospital, Medical School, University of Athens, Athens, Greece**Archives of Hellenic Medicine 2005, 22(4):403-408*

The involuntary psychiatric examination process addresses crucial issues concerning medical ethics. In this situation a third party intervenes between the medical practitioner and the patient, usually the public authorities who have ordered the examination. The alleged examination of Democritus by Hippocrates and that of General Makrygiannis by a medical committee both clearly illustrate the issue of the independence of the medical practitioner from the third party who requested the examination. The question of the evaluation of "abnormal" behaviors according to medical/psychopathological criteria is of equal importance.

Key words: History of psychiatry, Involuntary psychiatric examination, Medical ethics

Βιβλιογραφία

1. McNIEL DE, BINDER RL. Predictive validity of judgments of dangerousness in emergency civil commitment. *Am J Psychiatry* 1987, 144:197-200
2. ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ Α. Τα δικαιώματα του ψυχοασθενούς: Δικαιώματα ενός προσώπου στην ελευθερία ή δικαιώματα ενός ασθενούς στην υγεία; *Τετράδια Ψυχιατρικής* 1997, 60:54-68
3. ΙΠΠΟΚΡΑΤΗΣ. *Άπαντα, 17, Επιστολές*. Εκδόσεις Κάκτος, Αθήνα, 1993:32-99
4. ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΗΣ ΕΓ. *Η δίκη του στρατηγού Μακρυγιάννη*. Πυρφόρος, Αθήνα, 1963
5. ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ. *Οράματα και θάματα*. 3η έκδοση. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1989
6. ΑΝΩΝΥΜΟΣ. *Απομνημονεύματα Μακρυγιάννη*. Πέλλα, Αθήνα, 1975
7. LISHMAN WA. *Organic psychiatry*. 3rd ed. Blackwell Science, Oxford, 1999:237-314
8. MENDEZ MF. Neuropsychiatric aspects of epilepsy. In: Sadock B, Sadock V (eds) *Comprehensive textbook of psychiatry*. Lippincott Williams & Wilkins, Philadelphia, 2000:261-273
9. FISH DR. Psychic seizures. In: Engel J, Pedley J, Pedley TA (eds) *Epilepsy: A comprehensive textbook*. Lippincott-Raven Publ, Philadelphia, 1997:543-548
10. ΜΠΑΣΔΡΑΣ Α. Οράματα, θάματα και (εγκεφαλικά) τραύματα του στρατηγού Μακρυγιάννη. *Εντός Εκτός και Επί της Ψυχιατρικής* 2002, 1:165-175

Corresponding author:

V. Tomaras, "Eginition" Hospital, 72 Vasilissis Sofias Ave., GR-115 28 Athens, Greece